

İSLÂM'IN İSRAFA BAKIŞI*

İsrafın tanımı ve israf yasağı

İsraf; herhangi bir konuda aşırı gitmek, doğru ve gerçek olandan sapma, meşru sınırların ötesine geçme; imkanları ve sahip olunan değerleri, gerekli görülen yerler dışında veya gereğinden fazla harcama anlamına gelmektedir.¹

İslam'da israf, ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. Nitekim şu ayetler bu yasağı açıkça dile getirmektedirler:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"...Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez."²

وَأَبِذَا الْقُرُوبَىٰ حَقَّهُ وَالْمُسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذِرُوا مَتَاعَكُمْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

"Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere saçıp savurma. Zira böyle saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür."³

Kur'an-ı Ke-rim'de "meşruiyet sınırını aşanlar" için sık sık "müsrif" ve "müsrifin, müsrifün" kelimeleri kullanılmaktadır.⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.) de;

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَابْسُوا وَتَصَدَّقُوا، فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا مَخِيلَةٍ.

"Kibirsiz ve israf etmeden yiyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz."⁵ sözü ile israfın yasaklığını ifade buyurmuştur. Dikkat çekici bulduğumuz şu olay, İslâm'ın israf konusunda ne denli titiz olduğu hususunda bize yeterli fikir vermektedir:

Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s.) Sa'd'e uğradı. Sa'd bu esnada abdest alıyordu. Resulullah (s.a.s.), (onun suyu aşırı kullandığını görünce) "bu israf nedir?" diye sordu. Sa'd, "abdestte de israf olur mu?" dediğinde, Hz. Peygamber (s.a.s.) de, "Evet, hatta akmakta olan bir nehirde abdest alsan bile" şeklinde cevap verdi.⁶

İsraf alanları

-Yeme-içme ve giyim-kuşamda israf

Kur'an-ı Kerim'de, "Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez."⁷ buyrulmaktadır. Ayette, bir taraftan insanın yemesi içmesi emredilirken, diğer taraftan bu yeme ve içmede, israfa kaçılmaması emrediliyor. İnsan karnını tıka basa, ölçüsüzce doldurmayacak, ama güç ve takatten düşecek derecede de aç durmayacaktır. Yani her şeyde olduğu gibi yeme ve içmede de dengeli davranılacak. Hz. Peygamber (s.a.s.) de;

مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وَعَاءَ شَرًّا مِنْ بَطْنٍ بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أَكْلَاتُ يُقْمَنُ صَلْبَهُ فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَتُكَلِّمُ لِبَطْنِهِ وَتُكَلِّمُ لِبَطْنِهِ وَتُكَلِّمُ لِنَفْسِهِ.

"Ademoğlu midesinde daha kötü bir kap doldurmamıştır. Ademoğluna kendisini ayakta tutacak kadar yemesi içmesi yeterlidir. Şayet bu miktardan fazla yiyecek ise midasını

* Dr. Yaşar YİĞİT, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı.

¹ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, V, 361 3.

² A'râf, 7/31.

³ İsrâ, 17/26-27.

⁴ Bk. Mü'min, 40/28, 34; Mâide, 5/32; A'râf, 7/81)

⁵ Buhârî, Libas, 1; Nesâî, Zekât, 66.

⁶ İbn Mâce, Taharet, 48.

⁷ A'râf, 7/31.

üç kısma ayırsın; bir kısmı yemek bir kısmı meşrubat bir kısmı da nefes için ayrılmalıdır.”⁸ sözüyle, haddinden fazla yemenin insanı sürükleyeceği zarara dikkat çekmektedir. İnsanın gereğinden fazla yemesinin, ekonomik ve dinî açıdan sakıncaları bir tarafa, aşırı yemenin sağlık açısından da zararlı olduğu, tıp otoritelerince ifade edilmektedir.

Günümüz toplumlarına şöyle bir göz attığımızda, yapılan yiyecek ve içecek israflarının haddi hesabının olmadığını görmek hiç de zor olmasa gerektir. Çöplere atılan ekmeğin, dökülen yemeklerin, boşa akan suların, milyonları bulan şehirlere yetecek miktara ulaştığından bahsedilmektedir. Oysa gerek ülkemizde gerekse dünyada, hoyratça atılan bir parça ekmeğe, dökülen bir tabak çorbaya hatta umursamadığımız miktarda musluklardan sızan bir damla suya muhtaç olan ne kadar da insan vardır. İşte bütün bunları, ruh terbiyesinden, maneviyattan, dahası Allah'a gerçek mânâda kul olmaktan uzak olmanın, lokal bazda birer getirisi olarak telâkki etmekteyiz. Halbuki, mümin insanın, yemek yerken sofrasına düşen kırıntıları bile toplayarak yemesi, onun terbiyesinin sadece bir parçasıdır. Ona sevdiği Peygamber'i, akan bir nehirde ibadet niyetiyle abdest alırken bile suyu israf etmemesini öğütüyor.

İnsan, soğuk-sıcaktan korunmak bir tarafa belli yerlerini örtmek zorundadır. Bu zorunluluğun temeli, bazen dine bazen de örf ve kültüre dayanmakta ve bu değerlere göre değişkenlik arz etmektedir. Ama insanlık âlemine şöyle bir göz atıldığında kaynağı her ne olursa olsun, bütün toplumlarda giyinmenin bir zorunluluk olduğu görülür. Öyle ki, giyim-kuşamın tarihsel kökeni, ilk insana kadar dayanmaktadır. Hz. Âdem ve eşinin cennetten yeryüzüne çıplak olarak indirildiği ve Allah'ın onların mahrem yerlerini örtebilecekleri giyecekleri yarattığı belirtilmektedir.⁹

Hız. Peygamber varlıklı kimsenin, gurur ve gösterişten uzak kalmak koşuluyla, kendisine verilen nimetlerin belirtisini üzerinde hissettirmesinin, Allah'ın hoşuna gideceğine işaret etmiştir.¹⁰ Ayrıca huzuruna pejmürde kıyafetle gelen varlıklı birini,

“Allah sana mal verdiğyse, O'nun nimet ve ikramı üzerinde görülmelidir.”¹¹ buyurmak suretiyle ikaz etmiştir. Şu kadar var ki kişi, güzel giyineceğim derken lüks ve gösteriş yönünden israfa kaçmamalı, henüz giyilebilecek elbiseleri, modası geçti düşüncesiyle zayi etmemelidir. Sun'î bir olgu olan moda anlayışı, günümüzde insanların israfa yönelmesinde baş etkenlerden birisini teşkil etmektedir. Henüz rengi dahi solmamış, bir iki defa giyilen elbiselerin düşüncesizce zayi edilmesi, israf dışında hangi kavram ile açıklanabilir? Bu tür davranışların İslâm'da bir vebali olduğunu belirtmemizde fayda vardır.

-Törenlerde yapılan israf

Her milletin kendine özgü belirli törenleri vardır. Milletimizin örfünde de bu tür törenler yer almaktadır. Evlilik, sünnet ve cenaze törenleri, bu törenlerin başında gelmektedir. Bir milletin elbette eğlenebileceği, bazı dinî ve millî duygularını canlı tutacağı, toplumsal birlikteliği perçinleyici törenleri olacaktır. Ancak niteliği ve dayanağı ne olursa olsun, yapılan merasimlerde millî ve manevî değerlerin zedelenmemesi temel amaç olmalıdır. Nasıl olsa yılda veya ömürde bir gün veya bir gece anlayışı ile başta israf olmak üzere her şey mubah görülmemelidir. Nitekim günümüzde servetlerin bu tür törenlerde ölçüsüzce israf edildiğini, yapılan davranışların meşruluk kapsamında olup olmadığını hiç dikkate alınmadığını görmekteyiz. Bu naklettiklerimizi en belirgin şekilde düğün törenlerinde müşahade etmekteyiz. Anlamsızca kırılan tabaklar, yakılan masalar, tüketilen alkollü içkiler ve dahası... Cenaze törenleri ve mezarlıklara yapılan israf ise bu işin başka bir boyutu. Bir

⁸ Tirmizî, Zühd, 47.

⁹ A'râf, 7/26.

¹⁰ Tirmizî, Edeb, 54.

¹¹ Ebû Dâvûd, Libâs, 17, Tirmizî, Edeb, 54.

mezara harcanan milyarlar acaba israf değil mi? Ülkemiz gibi dar gelirlielerin çoğunlukta olduğu bir ülkede harcanan bu paralarla kaç öğrenciye burs verilir, kaç fakirin karnı doyurulur... Oysa bu yol hiç düşünülmemekte ve tercih edilmemektedir. Halbuki mezarlara yapılan aşırı harcamalar, israfın bir başka versiyonudur.

-Zaman israfı

İnsan için en değerli mefhumlardan birisi de zamandır. Çünkü her şey zaman içinde var olmakta, gelişmekte ve yine zaman içinde yok olmaktadır. İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan ilim, servet ve diğer birçok değer, zaman içinde elde edilebilmektedir. Zamanı, gerektiği şekilde değerlendirebilenler hem dünyada hem de âhirette huzuru yakalayacaklardır. Kur'an-ı Kerim'de zamanın önemini bir sûre ile vurgulanması gerçekten anlamlıdır:

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

“Asra yemin ederim ki; insan ziyan içindedir...”¹²

ayetinde yer alan "asr" kelimesinin, zaman anlamında kullanıldığı müfessirlerin çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir.¹³ Bu ayet, zamanın önemine işaret etmektedir. Sevgili Peygamberimiz de;

نِعْمَتَانِ مَغْبُوتَانِ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ، الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ .

“İki nimet vardır ki, insanların çoğu bunların değerinden habersizdirler. Bunlar sağlık ve boş zamandır.”¹⁴ buyurmak suretiyle, zamanın ve sağlığın önemine dikkat çekmiştir. Hayatımız, saniyelere, dakikalara bağlı değil midir? Bütün servetler feda edilse, Rabbimizin takdir ettiği ömrümüz bittiğinde, bir saniyemizi geri getirme gücümüz ve imkânımızın olmadığı düşünülürse, zamanın bizler için ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılır. İbadetlerimiz zamana bağlı, uykumuz, dahası insan olarak her şeyimiz zaman mefhumu içinde dönüp dolaşmaktadır. Üzülerek belirtelim ki, israf ettiğimiz değerlerin başında zaman israfı gelmektedir. Hiçbir gayeye, amaca matuf olmayan ömür ve ideal sahipleri, zaman bittiğinde hüsrânın en büyüğünü yaşayacaklardır. Bir insanın, Allah'ın verdiği ömür nimetini pervasız ve sorumsuzca tüketmesinden daha üzücü ne olabilir? Hz. Peygamber (s.a.s);

لَا تَزُولُ قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْتَاهُ وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ.

"Âhirette insan şu beş şeyden; ömrünü nerede tükettiğinden, servetini nasıl kazanıp nasıl harcadığından, ne gibi işler yaptığından, bedenini ne yolda yıprattığından sorguya çekilmedikçe, Allah'ın huzurundan ayrılamaz."¹⁵ sözüyle, insanın sorguya çekileceği değerlerin başlıcalarına işaret etmiştir. İnsanın kendisine biçilen ömrü, en güzel şekilde değerlendirmesi, yaşadığı zamanı iyi değerlendirilmesi ile mümkündür. Zamanını iyi değerlendirmeyen kimsenin, ömrünü iyi değerlendirdiği iddia edilemez. İşlerini, güçlerini bir tarafa bırakıp, lüzumsuz mekânlarda hoyratça zaman harcayan insanların, ömürlerini iyi değerlendirdikleri söylenebilir mi? Devlet dairelerinde, üniversitelerde, eğitim ve öğretim kurumlarında sorumluluğunu unutup veya umursamazlıktan gelip, hem kendi zamanlarını hem de oralarda işi olan insanların zamanlarını israf eden kimselerin, ömürlerini verimli geçirdikleri iddia edilebilir mi?

¹² Asr, 103/1-2.

¹³ Bk. Elmalılı, IX, 6067.

¹⁴ Buhâri, Rikâk, 1.

¹⁵ Tirmizî, Kıyamet, 1.

Kaynakların israfı

Kaynaklar denildiğinde genel anlamıyla bir ülkenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri akla gelmektedir. Denizler, akarsular, ormanlar, tarıma elverişli araziler, kara ve deniz hayvanları, madenler bu bağlamda bir ülkenin başlıca kaynaklarını teşkil etmektedirler. Çağımızda gerek dünya gerekse ülkeler bazında kaynak israfının göz ardı edilemeyecek boyuta ulaştığı bir gerçektir.

Yüce Allah, kâinattaki her şeyi insanın hizmetine sunmuştur. O, evrendeki hiçbir şeyi boşa yaratmamıştır. Yaratılan her şey, denge temeline oturtulmuştur.

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾

"Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın"¹⁶ ayeti bu gerçeği dile getirmektedir. Bu dengenin bozulması, insanlık âlemi için zor günlerin başlangıcının habercisidir. Denizlerin, akarsuların, hatta okyanusların, ormanların, geniş anlamıyla çevrenin tahribinde insanlık âlemi için fayda olduğu iddia edilebilir mi? Gerçek şu ki, genel anlamıyla kâinatta, özel anlamıyla çevrede tahrip edilen her değer, aslında insanlığın hayatından, geleceğinden kaybettiği bir değerdir. Öyle ki, ekolojik dengenin altüst edilmesi sadece bitkiler ve hayvanlar âlemi için değil, insanlık için de büyük tehlikeler arz etmektedir. Dünyamızda yılda yüz binlerce hektar ormanlık alanın kül olduğu, verimli arazilere fabrikaların yapıldığı, şehirlerin kurulduğu, zehirli atıkların denizleri hatta okyanusları kirlettiği, binlerce hayvanın katledildiği dikkate alınır, kâinattaki bu dengenin bozulmaması düşünülemez. Bozulan denge sonucunda da insanlık âlemi, başta sağlık olmak üzere çeşitli problemlere muhatap olmaktadır. Kâinattaki dengenin bozulmasında, insanların eylemleri önemli yer tutmaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim'de;

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de, (tuttukları kötü yoldan) dönerler."¹⁷ buyurulmaktadır. Bu ayet, insanların, yer üstü ve yer altı kaynaklarını, denizleri, ormanları, madenleri ölçüsüzce ve bilinçsizce kullanmaları sonucunda, kâinatta dengenin bozulacağına işaret etmektedir. Bozulan denge sonucunda hayatın ne derece problemlere gebe kaldığını, çağımızda çok daha iyi gözleme imkanına sahibiz. İnsanlık, sahip olduğu tabii kaynakları, önce eliyle tahrip ediyor sonra bu tahribatı düzeltmek için çareler arıyor. Allah'ın insanlar için verdiği nimetlerin olumsuz kullanımı, israftır. Yapılan her israf da, ister fert ister toplumsal bazda olsun, o nimetin elden çıkmasına neden olacaktır. Özeldir ülkemizin, genelde de dünyamızın sahip olduğu ve Allah'ın bize nimet olarak lütfettiği hiçbir değeri israf etmemeliyiz. Bunun dinimizin bir gereği olduğu bilinciyle hareket etmeliyiz. Bu bağlamda ormanlarımızı, denizlerimizi, akarsularımızı, madenlerimizi, enerji kaynaklarımızı israf etmemeye özen göstermeliyiz.

Gerçek şu ki, gerek ferdî gerekse toplumsal hayatımızda israfın cereyan ettiği alanlar sadece bunlardan ibaret değildir. Bunların yanında başta da ifade ettiğimiz gibi insan israfı, bilgi israfı, maddî ve manevî değerlerin israfı önemli yer tutmaktadır. Belki bütün bu israfların temelinde, iyi eğitilmemiş, ahlâkî değerlerden habersiz, gayesiz insanlar yatmaktadır. Ama buna alet olan insanlar, bir şekilde birilerinin sorumluluğunu yerine getirmemelerinin sonucu topluma mal olmuş kimselerdir. Yani bu insan gereği gibi eğitilse, millî ve manevî değerler kendisine yeterli derecede aşılsaydı, bu konuma düşmeyebilirdi. Çağımızda insan israfı had safhadadır. Her insan, bir değerdir. Gerek fert gerekse toplumsal

¹⁶ Rahman, 55/7-8.

¹⁷ Rûm, 30/41.

bazda, değerlerin en güzeli olan insanı israf etme duygusundan uzaklaşılması temel hedef olmalıdır.

Sonuç

- İslâm'a göre, evrendeki her Şey Allah'a aittir. İnsanların elde ettiği mal ve mülkün hepsi O'nundur.

-Yüce Allah, insanla birlikte yeryüzü ve çevresinde, bütün canlılara yetebilecek ölçüde rızık ve nimet de yaratmıştır.

Kâinattaki her canlının rızıkı, Yaratan tarafından ltfedilmiştir. Ayrıca yeryüzü ve çevresi yaratılanların geçimini temin etmeye elverişli bir biçimde yaratılmıştır.

İnsanlar, Allah'ın kendileri için yarattığı rızık ve nimetleri, meşru yollarla elde etmek suretiyle yararlanabilirler ve onları mülk edinebilirler.

Her ne kadar özel mülkiyet hakkı tanınmışsa da kişiler, mal varlıklarında mutlak mülkiyet hakkına sahip değillerdir.

-Meşru yollarla elde edilen mal ve servetin harcanması veya tüketiminde de meşru ölçüler çerçevesinde hareket etme zorunluluğu vardır.

- İslâm'da, harcama ve tüketim israf değil iktisat, diğer bir ifadeyle verim ekonomisi temeline oturtulmuştur.

İsraf sadece fertlerin değil, toplumların çöküşünde de en önde gelen etkenlerden birisidir. Bu bağlamda İslâm, mensuplarını kendilerine gerek fert, gerekse toplumsal bazda verilen değerlerin israf edilmemesi konusunda uyarmıştır.

İslâm'da mal yığmayı düşünen ve servetlerini tembelce ellerinde tutanlar da tasvip edilmemişlerdir. Zira böyle bir tutum, malların âtıl durumda kalmasına ve dolayısıyla da kaynak israfına sebep teşkil etmektedir.

İslâm, israfın önlenmesi için kişileri manevî yönden de motive etmiştir. Verilen her nimetten sorguya çekilme yaptırımı, israfın önlenmesinde önemli bir etkindir.